

Doktori (PhD) értekezés tézisei

**A nemekre vonatkozó kifejezések vizsgálata és azok
használatának történeti változása a finn nyelvben**

Hajdú-Pukánszky Alexandra

Témavezető: Dr. Maticsák Sándor

DEBRECENI EGYETEM

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Debrecen, 2025

Az értekezés célkitűzése

Az értekezés célja bemutatni, hogyan fejezhető ki a természetes nem a finn nyelvben, illetve milyen változások figyelhetők meg ezek használatában az 1600-as évektől napjainkig. Nagy különbségek vannak az egyes nyelvek között abban, hogyan fejezik ki a természetes nemeket. A finn nyelvben – a többi finnugor nyelvhez hasonlóan – nincsenek nyelvtani nemek, így a nem kifejezése más módon, lexikai elemekkel történik. Kérdés, hogy a társadalmak szociokulturális háttere összefügg-e azzal, hogyan képezi le az adott nyelv a nemeket, valamint, hogy a társadalmi berendezkedés változása – esetünkben a patriarchális beállítottság felől a nemi egyenjogúság irányába történő elmozdulás – megnyilvánul-e a nemekre vonatkozó szóhasználat változásaiban. A finn társadalomban kiemelten fontos a nemek közötti egyenlőség, ezért feltételezhető, hogy a nyelvhasználat tekintetében is törekednek az inkluzív, nemek szempontjából semleges nyelvhasználatra, ami a korábbi, férfiközpontú nyelvi elemek változásait eredményezi.

Az értekezés a kognitív nyelvészeti megközelítés felől indul, kognitív szempontból ismerteti a nyelvet, a társadalmi-kulturális közeg és a gondolkodás kapcsolatát. Az elméleti bevezető részekben emellett bemutatom, hogyan jelenhetnek meg a nemek a nyelvekben, a természetes nem kifejezésének milyen nyelvi lehetőségei vannak, majd kitérek a gendernyelvészet és a nyelvi szexizmus témakörére. Ezután szűkül a fókusz: a nemi egyenjogúsági törekvések történetét, a nemek kifejezésének lehetőségeit, továbbá a nyelvi szexizmus megjelenését és az inkluzív nyelvhasználati törekvéseket Finnország és a finn nyelv kontextusában ismertetem.

A disszertáció második része három saját korpuszvizsgálatot tartalmaz, melyből kettő történeti szempontból, egy pedig az aktuális, jelenkori nyelvhasználatra összpontosítva vizsgálja a nemekre vonatkozó szóhasználatot a finn nyelvben. Az első elemzésben Lukács evangéliuma öt finn fordításának (1642, 1776, 1938, 1992, 2020) nemekre vonatkozó szóhasználatát vetem össze a változások hosszú távú tendenciáinak feltárása céljából. A második vizsgálatban a Grimm-mesék két finn fordításának (1946, 1999) nemekre vonatkozó szóhasználatát elemzem. A harmadik, élőnyelvi nyelvhasználatot vizsgáló kutatás pedig a nemek kifejezésének a hétköznapi életben, a foglalkozásnevekben használt megjelenési formáira, valamint a finn anyanyelvi beszélők inkluzív, nemsemleges nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdjeire fókuszált.

Szakirodalmi háttér

A fizikai és társadalmi közeg fontos szerepet játszik a jelentésalkotásban: a mindennapi tapasztalatok révén meghatározza az alapszintű kategóriák kialakulását, a kategóriák prototipikus tagjait, az egyes fogalmi kerethez tartozó értelmezéseket és az érzések vagy az idő konceptualizációját is (Kövecses – Benczes 2010; Tolcsvai Nagy 2011). A nyelvi relativizmus elmélete szerint a nyelv (és a nyelven keresztül a társadalmi-kulturális közeg) hatással van a gondolkodásra azáltal, hogy egy bizonyos módon strukturálja a valóságot. Az anyanyelv szerkezete a figyelemhez hasonlóan irányítja a gondolkodást, meghatározza, hogy a valóság mely aspektusaira kell hangsúlyt fektetni, ezáltal a valóság eltérő reprezentációi jönnek létre a különböző nyelvek beszélői esetében. Ez számos területen tetten érhető, így például a színnevek, a téri referenciakeretek, a klasszifikátorok és a nyelvtani nemek esetében is (Fekete – Pléh 2008, Sándor 2016). A szociokulturális közeg és a társadalmi berendezkedés változásai így a nyelvre (és azon keresztül a gondolkodásra) is hatással vannak elsősorban a szókészlet változásán keresztül (Márton, 1970: 1297–1298). Ugyanakkor a nyelvi változások lassabban követik le a társadalmi változásokat, így a nyelvben megőrzött viszonyrendszer a későbbi generációk szemléletére is hat (Huszár 2009: 97).

A világ nyelvei nagy változatosságot mutatnak abban a tekintetben, hogy milyen mértékben fejezik ki a beszéd tárgyának nemét. Bizonyos nyelvekben a főnevek nyelvtani nemekbe sorolódnak, melyek élőlények esetén általában egybevágnak a természetes nemmel (Huszár 2009: 33–34, Huszár – Kegyes 2014: 181, H. Varga 2016: 300). A nyelvtani nemek funkciójával és kialakulásával kapcsolatban nem született elfogadott magyarázat a kutatók körében. A nyelvtani nemek bizonyos szempontból kiüresedett nyelvi formáknak tekinthetők, mégis hatással vannak arra, ahogyan az adott nyelv beszélői a világot látják: a nyelvtani nemeket ismerő nyelvek beszélőinek minden egyes megnyilatkozás létrehozásakor elengedhetetlenül szükséges jelölni a nyelvtani nemeket, így azok már a pusztán ismétlés révén is létrehozhatnak olyan szemantikai nyomokat, melyek az adott nemhez kapcsolódó reprezentációkat eredményeznek. A nyelvtani nemeket ismerő nyelvek esetében a természetes nemmel nem rendelkező tárgyak nyelvtani neme befolyásolja azt, hogy a beszélők inkább feminin vagy maszkulin tulajdonságokat kapcsolnak az adott tárgyhoz. Ennek oka, hogy a nyelvtani nem mint grammatikai kategória különíti el a tárgyakat a nemek szerint, a kategorizáció pedig az azonos kategória tagjai közötti hasonlóságokra és a más kategória tagjai közötti különbségekre irányítja a figyelmet. Az anyanyelv grammatikai nemei tehát befolyásolják az egyének leírását bizonyos tárgyokról, valamint a gondolkodásukat a tárgyak

közötti hasonlóságok és különbségek mértékéről (Huszár – Kegyes 2014: 180–181, Kövecses – Benczes 2010: 37, Phillips – Boroditsky 2003: 928–933, Sándor 2016: 139, H. Varga 2016: 307–315).

A természetes nem kifejezhető még lexikálisan (ún. lexikális-természetes nem), ún. közös nemű főnevekkel és ún. változó nemű főnevekkel. A lexikális kifejezéshez olyan nemspecifikus főnevek tartoznak, melyek – habár nem tartalmazzák a nemre utaló elemet – egyértelműen nőnemű vagy hímnemű élőlények jelölésére használtak. A közös nemű főnevek elméletben mindkét nemre vonatkozhatnak, mert szemantikailag semlegesek, ám a gyakorlatban sokszor elsősorban férfiakra vonatkoznak, a női nemre utalás pedig lexikai elemekkel fejezhető ki. Mivel általában a jelöletlen alapalak férfira utal, feltételezhető, hogy a nőnemű változat később, a társadalmi változásokra adott reakcióként alakult ki. A változó nemű főnevek a nyelvtani nemeket ismerő nyelvekben elterjedtek, ezek esetében a főnévi tő nagyrészt változatlan marad, a névelő és/vagy a szóvég utal a természetes nemre (Huszár 2009: 97, H. Varga 2016: 301–306, Vasvári 2014: 136).

A gendernyelvészet a nemek nyelvhasználatának jellemzőit és különbségeit, valamint a nemi alapú diszkrimináció nyelvi eszközeit, a nyelvi szexizmust vizsgáló tudományterület. A valamelyik nemhez való tartozás miatti hátrányos megkülönböztetés – elsősorban a nők hátrányos megkülönböztetésének – számos formája megjelenik a nyelvben is. A gendernyelvészek szerint ide tartozik egyrészt az a jelenség, hogy a férfi tekintendő az ember prototípusának, a nőt pedig hozzá képest határozzuk meg: a férfira utaló alapalak a jelöletlen, a nőre utaló alak pedig morféimákkal vagy jelzős szintagmákkal fejezhető ki. Másrészt a férfiközpontúság nyelvi lenyomatának tekinthetők a 'férfi' jelentésű elemet tartalmazó, de az egész emberiségre vonatkozó szavak is. Harmadrészt a *generikus maskulinum* tartozik ide, vagyis az a jelenség, hogy az elméletileg nemsemleges, mindenkire vonatkoztatható alapalak valójában elsősorban férfiakra vonatkozik, őket biztosan magában foglalja, a nőket azonban nem feltétlenül. Mindemellett pedig azok a szavak – többségükben foglalkozásnevek – kapcsolódnak ide, melyek már önmagukban tartalmazzák valamilyen nemre (általában férfira) utaló elemet (Huszár 2009: 16–17, 33, 95–101, Huszár 2011: 79–80, H. Varga 2016: 301–305, Vasvári 2014: 136–140).

A második világháborút követő értékváltozások, a születésszabályozási módszerek elterjedése, a jóléti állam fejlődése és a posztindusztriális társadalmak kétkeresős családmodelljének kialakulása a hagyományos családmodell háttérbe szorulását és a nemi szerepek újradefiniálását eredményezte. Jellemzővé vált a nők tömeges munkába állása, lehetőségük nyílt végzettséget szerezni, ezáltal anyagilag függetlenné válni, valamint bővültek

a jogköreik (Huszár 2009: 97, Rosta – Ádám 2014: 25–37, Tomka 2011: 79, 86–87). Ezen társadalmi változások nyomán alakult ki az igény olyan ún. inkluzív nyelvhasználatra, mely kerüli a biológiai vagy társadalmi nemek szempontjából elfogult vagy lealacsonyító szóhasználatot. Erre az 1980-as évektől kezdtek el kiemelt figyelmet fordítani a nemi sztereotípiák csökkentése és a nemek közötti egyenlőség előmozdítása érdekében. Az inkluzív nyelvhasználati törekvések a nyelvi szexizmus fentebb említett megnyilvánulásainak csökkentését és a nemek szempontjából semleges nyelvhasználat elérését célozzák (Európai Parlament 2018a, Európai Unió Tanácsa 2018).

Finnországban nagyon hamar felismerték azt, hogy a hagyományos nemi szerepek és feladatok nem felelnek meg az átalakuló társadalom igényeinek: mivel a férfiak és a nők is elkezdtek az otthonukon kívül dolgozni, ezért úgy vélték, hogy az otthoni feladatokból is közösen kell részt vállalnia mindkét nemnek. Így már az 1960-as évektől kulcsfontosságú szerepet játszik a finn társadalomban a nemek közötti egyenlőség biztosítása, melynek napjainkra látható eredményi is vannak: a nők foglalkoztatottsági aránya, a vezető pozícióban lévő és a politikában részt vevő nők aránya is az Európai Unió átlaga felett van. Mindemellett nagy hangsúlyt fektetnek arra is, hogy ez a nemi egyenjogúságot támogató társadalmi szemlélet a nyelvükben is megjelenjen az inkluzív nyelvhasználat révén (European Commission 2017, Ministry of Social Affairs and Health 2006).

A finn nyelvben nincsenek nyelvtani nemek, tehát a nyelv kategóriarendszere nem követeli meg, hogy a beszélő fokozott figyelmet fordítson a nemi megkülönböztetésre. A természetes nem kifejezése a lexikális nemű szavak (pl. pl. *nainen* 'nő', *vaimo* 'feleség', *mies* 'férfi, férj', *äiti* 'anya', *isä* 'apa') mellett előtagokkal (*mies-* 'férfi-', *nais-* 'nő-') és utótagokkal (*-mies* '-férfi', *-herra* '-úr', *-nainen* '-nő', *-emäntä* '-asszony'), illetve a *-tar/-tär* '-nő/-né' képzővel lehetséges (Engelberg 2018: 17, Huszár 2009: 36, Kegyesné 2003: 61–65, Maticsák 2001: 10).

A *nais-* előtagú szavak meglehetősen ritkák, többségük ma már nem használatos, ám az 1950-es foglalkozásnévtárban még több ilyen foglalkozásnév is szerepelt, pl. *naispuutarhuri* 'női kertész', *naiskonstaapeli* 'női parancsnok'. Utótagként a leggyakoribb a *-mies* elem, különösen foglalkozásnevek esetében, mivel évszázadokon át férfiak üzhették ezeket a foglalkozásokat, pl. *kielimies* 'nyelv+férfi, nyelvész', *lakimies* 'jog+férfi, jogász', *merimies* 'tenger+férfi, tengerész', *tiedemies* 'tudomány+férfi, tudós', *virkamies* 'hivatal+férfi, hivatalnok'. A *-nainen* utótag főként a *-mies* utótagú szavak női ellenpárjaként létrejött szavakban fordul elő, pl. *lakimies* 'jog+férfi, jogász' ~ *lakinainen* 'jog+nő', *virkamies* 'hivatal+férfi, hivatalnok' ~ *virkanainen* 'hivatal+nő'. A *-tar/-tär* képző a 20. század közepéig

nagyon gyakori volt, főként mitológiai alakok és foglalkozásnevek esetén, pl. *jumalatar* 'istennő', *luonnotar* 'természet+nő, nimfa', *laulajatar* 'énekesnő', *hoitajatar* 'ápolónő', *tarjoilijatar* 'pincérnő' (Engelberg 2018: 86, Hakulinen 1979: 181–182; Ikola 1971: 91–92; Karlsson 1974: 26, Lepäsmaa – Lieko – Silfverberg 1996: 55–56, Maticsák 2001: 9–10).

A finn nyelv vonatkozásában a gendersemleges nyelvhasználat egyik legfőbb problémáját a ma is jelentős számban létező *-mies* végű foglalkozásnevek jelentik, melyek még mindig gyakoriak, különösen nehéz fizikai munkát igénylő foglalkozások (pl. *kaivosmies* 'bánya+férfi, bányász') vagy politikai pozíciók esetén (pl. *valtioneppäämies* 'állam+fő+férfi, államfő'). Az inkluzív nyelvhasználati ajánlások szorgalmazzák ezek mellőzését és helyettük nemsemleges alternatívák használatát, pl. *apumies* 'segítség+férfi' > *apulainen* 'segédmunkás', *kielimies* 'nyelv+férfi' > *kielentutkija* 'nyelv+kutató, nyelvész', *lehtimies* 'újság + férfi' ~ *toimittaja* 'újságíró', *poliisimies* 'rendőrség+férfi' > *poliisi* 'rendőr'. A *mies* megjelenhet 'ember' jelentésben is, pl. *jokamies* 'mindenki', *miespolvi* 'nemzedék', *miesvoima* 'emberi erő'. Az inkluzív nyelvhasználati irányelvek ebben az esetben is a nemsemleges szinonimák használatát javasolják: *jokamies* ~ *jokainen*, *miespolvi* ~ *sukupuolvi*, *miesvoima* ~ *ihmisvoima* (Engelberg 2018: 86; Európai Parlament 2018b, Karlsson 1974: 26, Maticsák 2001: 10–11, Suomen kielen lautakunta 2007).

Alkalmazott módszerek

A vizsgálatok célja annak megállapítása volt, hogy a szakirodalomban is szereplő, nemsemlegességre törekvő nyelvhasználati változások tetten érhetők-e az irodalmi és a beszélt nyelvben, és amennyiben igen, milyen mértékben és milyen formában jelennek meg. Az első két vizsgálat tárgyát műfordítások képezték, melyeknél különös figyelemmel szükséges eljárni a műfordítások sajátosságai miatt. A fordításokra hatással van ugyanis nemcsak az, hogy a cél- és a forrásnyelvben milyen nyelvi kategóriák léteznek vagy hiányoznak (pl. nyelvtani nemek), de az aktuális társadalmi viszonyok és általános nyelvhasználati trendek, valamint maga a fordító személyének értékrendje, célja, genderérzékenysége is.

Az első elemzés Lukács evangéliumának öt finn fordításában vizsgálta a nemekre vonatkozó szóhasználatot, ezek az alábbiak:

Biblia. Se on Coco Pyhä Raamattu Suomexi, 1642

Vanha kirkkoraamattu, 1776

Kirkkoraamattu, 1933, 1938

Pyhä Raamattu, 1992

Uusi testamentti, 2020

A bibliai szövegek vizsgálatának hatalmas előnye, hogy rendkívül nagy időintervallumot fednek le, valamint, hogy pontosan ugyanazok a részek vethetők össze, így kizárhatók a kontextus eltéréseiből fakadó különbségek. Hátrány lehet azonban, hogy konzervatív, merevebb szövegekről van szó, melyek feltételezhetően lassabban reagálnak a köznyelv változásaira, jobban őrzik az archaikusabb szavakat. Az adatbázis felépítése során elsőként a Magyar Bibliatársulat 2014-ben megjelent új, revideált Bibliáját alapul véve kiválogattam azokat a szavakat, melyek valamilyen módon nemre utalnak, majd ez alapján gyűjtöttem össze a finn fordításokból az ezeknek megfelelő szavakat. Ezután elkülönítettem azokat, amelyek valamilyen módon megváltoztak a természetes nem kifejezésének tekintetében.

A második kutatás a Grimm-mesék finn fordításainak nemekre vonatkozó szóhasználatát és annak változásait elemezte. Két fordítás vett részt a kutatásban: az 1946-ban megjelent, Kaarlo Merikoski fordította *Grimmin kauneimmat sadut* [A legszebb Grimm-mesék] és az 1999-ben megjelent, Raija Jänicke és Oili Suominen fordította *Grimmin sadut* [Grimm mesék]. Azokat a meséket vontam be a vizsgálatomba (összesen huszonkettőt), amelyek mindkét fordításban szerepeltek, ezáltal lehetőségem nyílt összevető vizsgálatokra is. A magyar megfelelőket Benedek Elek 1904-es fordítása, a *Grimm testvérek összegyűjtött meséi* alapján közöltem. Az adatbázist a bibliafordításokhoz hasonló lépéseket követve hoztam létre. Előnyös, hogy a két finn fordítás között kellően sok idő telt el, illetve megjelenésük időben nagyjából egybeesik a két általam vizsgált 20. századi bibliafordítás megjelenésének idejével (1938 és 1992).

A harmadik vizsgálat egy kérdőíves adatgyűjtés volt, ennek célja annak vizsgálata volt, hogy a szakirodalomban szereplő és a műfordításokban azonosított nyelvhasználati változások hogyan jelennek meg a beszélt nyelvben, milyen nemspecifikus és nemsemleges foglalkozásneveket használnak a beszélők. A kérdőív tartalmazott továbbá az inkluzív nyelvhasználat megítéléséhez kapcsolódó, valamint demográfiai kérdéseket is. A kérdőív első részében a kitöltők összesen 40, különböző foglalkozású személyekről készült képet láttak, ezeknél kellett megadniuk azokat a foglalkozásneveket, amelyek szerintük a leginkább illenek a képen látott személyre (több választ is megadhattak). Összesen 20 foglalkozás szerepelt a

vizsgálatban: ács, ápoló, autószerelő, bankár, bányász, építész, építőmunkás, informatikus, pénztáros, orvos, pék, pincér, postás, rendőr, takarító, tengerész, tudós, tűzoltó, villanszerelő, vízvezeték-szerelő. Minden foglalkozás esetén két kép szerepelt: egy férfit és egy nőt ábrázoló.

A kérdőív második részében a vizsgálati személyeknek hétfokú Likert-skálán kellett értékelniük 20 szót aszerint, hogy mennyire találják természetellenesnek (1) vagy hétköznapiaknak (7). A szavakat a szakirodalom és a korábbi kutatásaim alapján gyűjtöttem. A szavak fele nemspecifikus, nemre utaló elemet tartalmazó szó volt, míg a másik felét nemsemleges, több esetben újonnan létrehozott szavak alkották. A kérdőív harmadik része az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos attitűdökre fókuszált. Az attitűdöket állítások pontozásával vizsgáltam: összesen hat, az inkluzív nyelvhasználattal kapcsolatos állítást kellett hétfokú Likert-skálán pontozniuk a kitöltőknek aszerint, hogy mennyire értenek egyet azokkal (1 – egyáltalán nem értek egyet, 7 – teljes mértékben egyetértek). A vizsgálatot öt demográfiai kérdés zárta, ezekben a következőkre kérdeztem rá: nem, életkor, legmagasabb iskolai végzettség, lakóhely, anyanyelv.

A kutatás eredményei

A bibliafordítások szóhasználatának elemzése alapján öt kategória volt elkülöníthető. Az első nagy csoportot a nemsemlegessé váló szavak alkotják, ezekben a férfira vagy nőre utaló szavaknál a lexikai elem eltűnik, a szóhasználat megváltozik a nemsemlegesség irányába (pl. *kalamies* 'hal+férfi' > *kalastaja* 'halász'; *leskivaimo* 'özvegyasszony' > *leski* 'özvegy'). Ezen belül az első – és legnagyobb – alcsoportot azok a szavak alkotják, melyek férfira utalnak, korábban tartalmaztak is férfira utaló elemet, ám a későbbi fordításokban nemsemlegessé váltak. Ezen a csoporton belül elkülöníthetők a foglalkozásnevek, a családtagok nevei, illetve az egyéb, előző két kategóriába nem sorolható szavak. A nemsemlegessé váló szavak csoportján belül emellett a nőkre és a gyermekekre utaló szavak alcsoportját különítettem el.

A második nagy csoportba az ingadozó nemi jelölésű szavak tartoznak, ezeknél ugyan észlelhető változás, de nem egyértelműen a nemsemlegesség vagy a nemspecifikusság irányába történt változás (pl. *ystävä* 'barát' > *ystävätär* 'barátnő' > *ystävä* 'barát'). A harmadik nagy kategória a nemspecifikussá váló szavak csoportja, itt a korábban nemre utaló elemet nem tartalmazó szavakat váltották fel a nemre explicit módon utaló szavak (pl. *publikaani* 'vámstedő' > *tullimies* 'vám+férfi'). A negyedik kategóriába mindössze egy elem tartozik, ez ugyanakkor egyetlen másik csoportba sem sorolható: ebben az esetben teljes

„nemváltás” történt és a korábban férfira utaló szót nőkre utaló szó váltotta fel (*veli* ’fiútestvér’ > *sisar* ’lánytestvér’). Az ötödik nagy csoportba azok a szavak tartoznak, ahol nem történt változás a nemre való utalás szempontjából, azonban a nemekre utaló szavak szóhasználati változásai relevánsak a kutatás szempontjából (pl. *herra* ’úr’ > *isäntä* ’házigazda, úr’).

Az eredmények alapján a finn bibliafordításokban számos esetben ment végbe változás a nemekre vonatkozó szóhasználat terén, egyértelműen a nemsemlegesség irányába elmozdulva. Az egyik legfontosabb változás az általános hímnemű szavak – többségében foglalkozásnevek – jelentős csökkenése (eltűnt pl. *kalamies* ’hal+férfi, halász’, *sotamies* ’háború+férfi, katona’, *valtamies* ’birodalom+férfi, uralkodó’, *päämies* ’fő+férfi, vezető’, *maaherra* ’föld+úr, helytartó’, *esimies* ’elő+férfi, vezető’, *työmies* ’munka+férfi, munkás’, *peltomies* ’mező+férfi, földműves’, *johtomies* ’vezetés+férfi, vezető’, *raatimies* ’tanács+férfi, tanácsstag’, *valkamies* ’adósság+férfi, adós’, *kylänmies* ’faluférfi, szomszéd’, *miestappo* ’férfiölés, gyilkosság’), valamint a nemsemleges foglalkozásnevek megjelenése (pl. *kalastaja* ’halász’, *sotilas* ’katona’, *johtaja* ’vezető’, *käskynhaltija* ’kormányzó’, *ylipappi* ’főpap’, *naapuri* ’szomszéd’, *omistaja* ’tulajdonos’, *päällikkö* ’főnök, vezető’, *työläinen* ’munkás’, *viljelijä* ’termelő’, *hallitsija* ’uralkodó’). Ez egybevághat a Tiirilä (1994: 16–19) és Engelberg (1998: 74–92) által leírt változásokkal: a *-mies* utótagú foglalkozásnevek száma az 1950-es évek óta radikálisan csökken, és egyre inkább a semleges foglalkozásnevek vannak terjedőben. Jellegzetes tendencia emellett a családtagok és a gyerekek megnevezéseinek nemsemlegessé változása, pl. *isä* ’apa’ > *vanhemmat* ’szülők’, *veli* ’fiútestvér’ > *perheenjäsen* ’családtag’, *tytär* ’lány’ > *jälkeläinen* ’leszármazott’, *poika* ’fiú’ > *lapsi* ’gyerek’. Ezen változás mögött az inkluzivitás állhat, mivel ezekben az esetekben többnyire nem konkrét személyekről, hanem általános, átfogó megnevezésekről van szó.

A másik jelentős változás a *-tar/-tär* képző és a *nais-* előtag használatának megjelenése az 1938-as és az 1992-es fordításokban (az 1642-es fordításban egyik sem szerepel, az 1776-osban pedig csak a *kuningatar* ’királynő’), valamint ezzel együtt a korábban használt női alakok eltűnése (pl. *piika* ’szolgálólány’, *prophetissa* ’prófétanő’). Noha az 1950-es évekig a *-tar/-tär* az egyik leggyakoribb női foglalkozásnév-képző volt, ezt követően a mindennapi beszédben meredeken csökkenni kezdett a használata. Ezzel szemben a 1992-es fordításban még megmaradtak ezek a képzők. Ennek oka az lehet, hogy a fordítások konzervatívak, még nem érte el őket a társadalmi változások nyelvi leképeződése. A 2020-as fordításban azonban már nem szerepelnek ezek, helyettük a nőre utaló elemet nem tartalmazó, nemsemleges alak használatos (pl. *palvelija* ’szolgáló’, *profeetta* ’próféta’, *naapuri* ’szomszéd’, *ystävä* ’barát’).

Ugyanakkor az *emäntä* 'feleség, asszony, nő' szó egyáltalán nem szerepel a 20–21. századi fordításokban, sem önmagában, sem utótagként, noha az 1990-es évek elején a leggyakoribb női foglalkozásnévképző volt (Engelberg 1998: 74–92).

Vannak olyan esetek, ahol a korai fordítások nemsemleges alakot használtak, azonban a későbbi fordításokban megjelent a nemre utaló elem. Fontos tendencia, hogy a 2020-as fordítás ezekben az esetekben túlnyomórészt visszatért a nemsemleges alakok használatához. Nagyon kevés esetben történt ellenkező irányú, nemspezifikussá változás, különösen a 2020-as fordításban. Ilyen a jellegzetes *publikaani* 'vámszedő' > *tullimies* 'vám+férfi, vámszedő' változás, valamint – feltehetően az egyértelműség és érthetőség érdekében – a *mies* 'férfi' szó megjelenése az *ihminen* 'ember' vagy személyes névmások helyén.

Bizonyos esetekben a nemre való utalás megmaradt, a szóhasználat azonban megváltozott. Férfira utaló szavaknál a legjellemzőbb a *herra* 'úr' > *isäntä* 'házigazda, úr' változás, míg nőre utaló szavaknál a konzekvensen, minden esetben végbemenő *vaimo* 'nő, asszony, feleség' > *nainen* 'nő' és *emäntä* '(házi)asszony, feleség' > *vaimo* 'feleség' változás. Ennek háttérében a közérthetőség növelése állhat: a *vaimo* a köznyelvben már 'feleség' jelentésben él, csak nyelvjárási területeken használják 'nő, asszony' jelentésben.

A Grimm-mesék finn fordításaiból összegyűjtött szavak három nagyobb csoportba sorolhatók: az első a nemsemlegessé váló szavak csoportja, ezeknél a nemekre utaló elem jellemzően eltűnik, megváltozik a szóhasználat (pl. *ratsumies* 'ló+férfi, lovas' > *husaari* 'huszár'). Ezen belül két alcsoport különíthető el, a férfira és a gyerekekre vagy utódokra vonatkozó szavak. A második csoportba azok a szavak kerültek, ahol ennek az ellenkezője történik: a nemsemleges szavak nemspezifikussá válnak (pl. *prinssi* 'herceg' > *kuninkaanpoika* 'királyfi'), ezen belül megkülönböztethető a férfira utaló és a nőre utaló szavak alcsoportja. A harmadik csoportba azok a szavak tartoznak, ahol a nemre való utalás nem változott, azonban a szóhasználat igen (pl. *ukko* '(öreg)ember, férj' > *mies* 'férfj'), mivel ezek a változások is informatívak a nemekre utaló szóhasználat vizsgálatakor.

A bibliafordításokhoz hasonló tendencia figyelhető meg a Grimm-mesék finn fordításaiban is a férfiakra utaló szavak számának csökkenésével kapcsolatban, pl. *sotamies* 'háború+férfi' > *sotilas* 'katona', *pikkumies* 'kicsi+férfi' > *kääpiö* 'törpe', *raatiherra* 'tanács+úr' > *neuvonantaja* 'tanácsadó', *maaherra* 'föld+úr' > *käskynhaltija* 'helytartó'. Ezzel szemben a nőkre vonatkozó szavak esetén nincs egyértelműen azonosítható tendencia. Ennek oka az lehet, hogy a nőkre utaló szavak változásaiban a bibliafordításokban leginkább az 1776-os és az 1938-as fordítás között, illetve később, az 1992-es és a 2020-as fordítás

között figyelhető meg jelentős változás, de abban az időszakban, amelyeket a Grimm-fordítások lefednek, nincs különösebb eltérés.

A műfordítások vizsgálatának nehézsége, hogy a szóhasználatot nagymértékben befolyásolja a fordító stílusa, célja. Épp ezért volt különösen hasznos a forrásnyelvvél való összevetés, mivel ezáltal fény derült olyan tényezőkre, amelyek magyarázatot adnak a vizsgált fordításokban előforduló, a várható tendenciáknak ellentmondó változásokra. Ilyen tényező az, hogy a későbbi, 1999-es fordítás erősebben ragaszkodik az eredeti német szöveghez, pl. *der Husar* 'huszár' ~ *ratsumies* 'lovás' > *husaari* 'huszár', *die Königstochter* 'királylány' ~ *prinsessa* 'hercegnő' > *kuninkaantytär* 'királylány'.

A férfiakra vonatkozó, főként foglalkozást jelentő szavak esetén beigazolódott az a feltevés, hogy a nemsemlegesség irányába történő elmozdulás nyelvi trendjei megjelennek a szóhasználatban, hasonlóan a bibliafordításokhoz. A nőnemre utaló grammatikai elemeket tekintve a Grimm-mesék esetében nem volt azonosítható egyértelmű változási tendencia, ugyanakkor ezeknél a bibliafordításokban is az első kettő (1642 és 1776), a második kettő (1938 és 1992) és az utolsó (2020) között volt jelentős változás, a Grimm-fordítások pedig időben a második két bibliafordítással esnek egybe.

A forrásnyelvvél történő összevetés hasznosnak bizonyult, mivel magyarázattal szolgált azokra az „anomáliákra”, melyek ellentmondanak a feltételezett trendeknek. A fordítások vizsgálatakor nagyon körültekintően kell eljárni, hiszen a fordító célja, stílusa nagyban befolyásolja az eredményt.

A *-mies* és *-herra* utótagú szavaknál (pl. *matkamies* 'út+férfi, vándor' > *kulkijaparka* 'szegény utazó', *pikkumies* 'kicsi+férfi, törpe' > *kääpiö* 'törpe', *sotamies* 'háború+férfi, katona' > *sotilas* 'katona', *raatiherra* 'tanács+úr, tanácsos' > *neuvonantaja* 'tanácsadó', *maaherra* 'föld+úr, helytartó' > *käskynhaltija* 'helytartó') azonban a legtöbb esetben feltehetőleg nem ez játszik szerepet a változásokban, különösen a bibliafordításokkal való egybeesésekkel összevetve. Az ilyen szóhasználati változásokat, amelyek egyértelműen a társadalmi változásoknak tulajdoníthatók, érdemes élőnyelvi nyelvhasználati adatokkal összevetni, ezáltal kizárhatók a csak a fordító személyes preferenciáinak tulajdonítható változások.

A kérdőívre összesen 712 értékelhető válasz érkezett be. A minta eloszlása nem egyenletes: a kitöltők csaknem 80%-a nő és felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Az átlagéletkor 46,9 év, a legfiatalabb kitöltő 18, a legidősebb pedig 80 éves volt. A kérdőívek kitöltése során igen jelentős mennyiségű szóanyag gyűlt össze, a 713 kitöltőtől a 20 férfit

ábrázoló képhez összesen 830, a 20 nőt ábrázoló képhez pedig összesen 893 különböző válasz érkezett. Az élőnyelv kérdőíves vizsgálata során bebizonyosodott, hogy az inkluzív nyelvhasználati törekvések valóban egyértelműen tetten érhetők a hétköznapi nyelvhasználatban. Az egyik legjelentősebb a *-mies* utótagú foglalkozásnevek helyett a nemsemleges alternatívák előnyben részesítése, különösen nőkre vonatkozóan, pl. *palomies* 'tűz+férfi' ~ *palopelastaja* 'tűzoltó', *kaivosmies* 'bánya+férfi' ~ *kaivostyöntekijä* 'bányamunkás', *sähkömies* 'villany+férfi' ~ *sähköasentaja* 'villanyszerelő', *postimies* 'posta+férfi' ~ *postinjakaja* / *postinkantaja* 'postás'. Ugyanakkor bizonyos – jellemzően hagyományosan maszkulin – foglalkozásoknál a köznyelvben továbbra is gyakori nemspecifikus alak használata, pl. *merimies* 'tenger+férfi, tengerész', *kaivosmies* 'bánya+férfi, bányász', *kirvesmies* 'fejsze+férfi, ács', *rakennusmies* 'építés+férfi, építőmunkás', *sähkömies* 'villany+férfi, villanyszerelő', *putkimies* 'cső+férfi, vízvezeték-szerelő'. Ez illeszkedik egyfelől a szakirodalmi adatokhoz, másfelől a korábbi két korpuszvizsgálat eredményeihez is. A beszélők kifejezetten ritkán jelölik a természetes nemet nemsemleges foglalkozásnévhez kapcsolt nemre utaló elemmel (pl. *nais-*, *mies-*, *-tar/-tär*), mely összhangban van a Suomen kielen lautakunta (2007) inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlásaival.

A nemsemleges és nemspecifikus szavak értékelése alapján a nemsemleges változatokat a beszélők teljesen megszokottnak tartják, mely azt mutatja, hogy ezek az inkluzív nyelvhasználatra vonatkozó ajánlásokban szereplő szavak már a hétköznapi nyelvhasználat részévé váltak. A nemspecifikus szavakat némileg kevésbé tartják szokványosnak, ugyanakkor az általános hímnemű szavakat (*jokamies* 'minden+férfi, mindenki', *tullimies* 'vám+férfi, vámhivatalnok', *päämies* 'fő+férfi, vezető') továbbra is elfogadhatónak ítélik a beszélők, míg a nőre utaló elemet tartalmazó szavakat (*palvelijatar* 'szolgáló+nő', *naistarkistaja* 'nő+ellenőr') kifejezetten furcsának érzik. Ez magyarázza az ilyen elemek meglehetősen ritka használatát.

Az inkluzív nyelvhasználat iránti attitűdöket tekintve összességében elmondható, hogy a finnek pozitívan viszonyulnak az inkluzív nyelvhasználatához és úgy vélik, hogy az elfogadás és az egyenlőség üzenete illeszkedik a finn társadalmi értékekhez, ennek érdekében pedig még az olykor szokatlan új szavak használatát is hajlandók elfogadni. Az inkluzív nyelvhasználat kérdésében a finnek kifejezetten tájékozottak, elenyésző azoknak az aránya, akik még nem hallottak róla, túlnyomó részük pedig átlag feletti tudással rendelkezik a témában. Az inkluzív nyelvhasználatról való tudás összefügg az az iránti attitűdökkel (több tudás esetén pozitívabbak az attitűdök), mely rámutat arra, milyen fontos az inkluzív

nyelvhasználatról való ismeretátadás, különösen az idősebb korosztályban, mivel ők rendelkeznek kevesebb tudással. A nők és nem-binárisok pozitívabban viszonyulnak a gendersemleges nyelvhasználathoz, ennek oka lehet, hogy ők azok a csoportok, akik különösen fontosnak érzik a nemek közötti egyenlőség témakörét.

Összegzés

A társadalmi-kulturális közeg hatással van a nyelvre azáltal, hogy meghatározza a jelentésalkotás folyamatának bizonyos elemeit. A szociokulturális viszonyok változása így tehát nyelvi változásokhoz is vezet, elsősorban a szókészlet tekintetében. Az elmúlt évtizedek egyik legfontosabb társadalmi változásának a nemi szerepek és a hagyományos családmodell átalakulása tekinthető. A nemek közötti egyenlőség a finn társadalom egyik kulcsfontosságú értéke. Az értekezés azt vizsgálta, hogy ez a társadalmi-kulturális beállítódás megjelenik-e a nyelvben is, a nemi egyenjogúság hangsúlyossá válása milyen nyelvhasználati változásokat eredményezett az elmúlt évtizedekben.

Az eredmények alapján elmondható, hogy a 20. század második felétől megfigyelhető az irodalmi nyelvben a szóhasználat elmozdulása a nemsemlegesség irányába. Ez egybevág a szakirodalmi adatokkal és alátámasztja azt, hogy a társadalmi változások a szókészlet változásait eredményezik. Az élőnyelvre is jellemző volt az inkluzív szóhasználat, mely azt mutatja, hogy a társadalmi berendezkedés és viszonyulás megjelenik a nyelvben is. A válaszadók fontosnak tartották azt, hogy a finn társadalom értékrendje tükröződjön a nyelvben is.

A kutatás eredményei szemléltetik a szociokulturális közeg, a nyelv és a gondolkodás kapcsolatát: a nemek közötti egyenlőséget fontos értéknek tartó finn társadalomban ez az értékrend megjelenik a nyelvhasználatban, valamint az egyéni vélekedésekben is, a nyelvhasználati változások pedig történeti kontextusban is jól azonosíthatók. A társadalom – nyelv – gondolkodás kapcsolat kauzalitási viszonyainak és irányának megállapítása nem képezte az értekezés tárgyát, ugyanakkor értékes kutatási terület lehet ez a későbbi vizsgálatok számára.

Felhasznált irodalom

Engelberg, Mila 1998: Sukupuolistuneet ammattinimikkeet. *Virittäjä* 102: 74–92.

Engelberg, Mila 2018: Miehiä ja naisihmisiä – suomen kielen seksismi ja sen purkaminen.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan julkaisuja 18. Helsinki.

- European Commission 2017: Report on Equality Between Women and Men in the EU. European Union, Belgium.
- Európai Parlament 2018a: A nemek szempontjából semleges nyelvhasználat az Európai Parlamentben.
https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187101/GNL_Guidelines_HU-original.pdf
- Európai Parlament 2018b: Sukupuolineutraali kielenkäyttö Euroopan parlamentissa.
https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187097/GNL_Guidelines_FI-original.pdf
- Európai Unió Tanácsa 2018a: Inclusive communication in the GSC.
https://www.consilium.europa.eu/media/49080/2021_058_accessibility-inclusivecommunication-in-the-gsc_en_acces.pdf
- Fekete István – Pléh Csaba 2008: A nyelvi relativizmus és az idegrendszeri plaszticitás. Magyar Pszichológiai Szemle 63/1: 181–211.
- Hakulinen, Lauri 1979: Suomen rakenne ja kehitys. Neljäs painos. Otava, Helsinki.
- Huszár Ágnes 2009: Bevezetés a gendernyelvészetbe. Tinta Kiadó, Budapest.
- Huszár Ágnes 2011: A magyarországi gendernyelvészeti kutatások története és perspektívái. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények VI/1: 73–80.
- Huszár Ágnes – Kegyes Erika 2014: Átváltva vagy nem. Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények, IX/2: 179–195.
- Ikola, Osmo 1971: Nykysuomen käsikirja. Weilin + Göös, Helsinki.
- Ikola, Osmo 1984: Suomen kielen historia. In: Paunonen, Heikki – Rintala, Päivi (toim.), Nykysuomen rakenne ja kehitys. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. 111–138.
- Karlsson, Fred 1974: Sukupuoliroolien kielellisistä heijastumista. Sananjalka 16: 24–33.
- Kegyesné Szekeres Erika 2003: Nemek, nyelvek, kultúrák. In: Tóth Sz. (szerk): Nyelvek és kultúrák találkozása. A XII. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Kongresszus előadásainak válogatott gyűjteménye. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék, Szeged. 61–65.
- Kövecses Zoltán – Benczes Réka 2010: Kognitív nyelvészet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Lehikoinen, Laila – Kiuru, Silva 2009: Kirjasuomen kehitys. Helsingin yliopiston Suomen kielen laitos, Helsinki.
- Lepäsmä, Anna-Liisa – Lieko, Anneli – Silfverberg, Leena 1996: Miten sanoja johdetaan. Suomen kielen johto-oppia. Finn Lectura, Helsinki.
- Maticsák Sándor 2001: A nemek hiánya a magyarban és a finnben In: Specimina Fennica 10. Kaukovertailuja 3: 85–101. Szombathely.
- Márton Gyula 1970: Nyelv és társadalom. Korunk 29/9: 1297–1306.

- Ministry of Social Affairs and Health 2006: Gender Equality Policies in Finland. Brochures of the Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki.
- Philips, Webb – Boroditsky, Lera 2003: Can Quirks of Grammar Affect the Way You Think? Grammatical Gender and Object Concepts. Proceedings of the Annual Meeting of the Cognitive Science Society, 25: 928–933.
- Rosta Andrea – Ádám Szilvia 2014: Női élethelyzetek. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Sándor Klára 2016: Nyelv és társadalom. Krónika Nova Kiadó, Budapest.
- Suomen kielen lautakunta 2007: Suomen kielen lautakunnan suositus sukupuolineutraalin kielenkäytön edistämiseksi. Kielikello, 4/2007.
<https://www.kielikello.fi/-/suomenkielen-lautakunnan-suositus-sukupuolineutraalin-kielenkayton-edistamiseksi>
- Tiilikä, Ulla 1994: Kielenhuolto ja kielellinen seksismi. Pitäisikö puhemiehestä tehdä puheenjohtaja? Kielikello 2: 16–19.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2011: Kognitív szemantika. Europica varietas, Nyitra.
- Tomka Béla 2009: Európa társadalomtörténete a 20. században. Osiris Kiadó, Budapest.
- H. Varga Márta 2016: A „nem” (sexus, genus) fogalma. Nyelvtudományi Közlemények, 112: 299–322.
- Vasvári Louise O. 2014: Problémás nyelvi nem a nem nélküli magyar nyelvben. Társadalmi Nemek Tudománya Interdiszciplináris eFolyóirat, 4/1: 130-166.

Nyilvántartási szám: DEENK/476/2025.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Hajdú-Pukánszky Alexandra
Doktori Iskola: Nyelvtudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10064514

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (2)

- Hajdú-Pukánszky, A.:** A nemek kifejezésének változásai Lukács evangéliumának 2020-as finn fordításában.
In: A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei XII.. Szerk.: Forgács Tamás, Németh Miklós, Sinkovics Balázs, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 203-210, 2024. ISBN: 9789636880224(nyomtatott)
- Hajdú-Pukánszky, A.:** A természetes nem (sexus) jelölése a Grimm-mesék finn fordításaiban.
In: A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei XI.. Szerk.: Forgács Tamás, Németh Miklós, Sinkovics Balázs, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, Szeged, 351-360, 2022. ISBN: 9789633069097

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (4)

- Hajdú-Pukánszky, A.:** A nemekre vonatkozó szóhasználat a finn anyanyelvi beszélők körében.
Folia Ural. Debr. 31, 229-244, 2024. ISSN: 0239-1953.
DOI: <http://dx.doi.org/10.52401/fud/2024/12>
- Hajdú-Pukánszky, A.:** A természetes nem (sexus) jelölése a Grimm-mesék finn fordításaiban II.
Folia Ural. Debr. 30, 203-222, 2023. ISSN: 0239-1953.
DOI: <http://dx.doi.org/10.52401/fud/2023/12>
- Hajdú-Pukánszky, A.:** Inkluzív nyelvhasználat és nyelvi változások a finn genderkifejezésekben.
Folia Ural. Debr. 28, 277-288, 2021. ISSN: 0239-1953.
DOI: <http://dx.doi.org/10.52401/fud/2021/21>
- Hajdú-Pukánszky, A.:** A nemek kifejezése Lukács evangéliumának finn fordításaiban.
Folia Ural. Debr. 26, 5-16, 2019. ISSN: 0239-1953.

Magyar nyelvű konferencia közlemények (1)

7. **Hajdú-Pukánszky, A.**: A nemspecifikus foglalkozásnevek változása a finn nyelvben.

In: Tizenkilenc éve az európai magyarország tudományos megújulása és a fiatal kutatók szolgálatában : Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület XXIII. PhD konferenciája. Szerk.: Koncz István, Szova Ilona, Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület, Budapest, 133-138, 2022. ISBN: 9786155709166

További közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

8. Baksa, M., **Hajdú-Pukánszky, A.**: Többkezűség Mikael Agricola munkáiban.

Finnugor világ. 25 (3), 39-47, 2020. ISSN: 1416-776X.

9. **Hajdú-Pukánszky, A.**: A nemekre vonatkozó szóhasználat a finnben és a magyarban.

Folia Ural. Debr. 25, 177-198, 2018. ISSN: 0239-1953.

Egyéb folyóiratközlemények (3)

10. **Hajdú-Pukánszky, A.**: Klima László: Válogatott rénhíreim Tudásmorzsák a finnugor kultúra és történelem világából.

Folia Ural. Debr. 28, 532-540, 2021. ISSN: 0239-1953.

DOI: <http://dx.doi.org/10.52401/fud/2021/43>

11. **Hajdú-Pukánszky, A.**, Baksa, M.: Pusztay János (szerk.): A Biblia finnugor nyelveken.

Folia Ural. Debr. 26, 335-338, 2019. ISSN: 0239-1953.

12. Baksa, M., **Hajdú-Pukánszky, A.**: Dyekiss Virág: Vándorol a hang. A nganaszan hagyományos világkép a folklórszövegek tükrében.

Folia Ural. Debr. 25, 349-351, 2018. ISSN: 0239-1953.

A DEENK a Jelölt által a Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2025.08.18.

